

EL REFUGI DEL GERIÀTRIC UN REFUGI ANTIAERI DE LA GUERRA CIVIL A ARENYS DE MAR*

INTRODUCCIÓ

El nou projecte del *Grup Búnquers Arenys* se centra en els refugis antiaeris construïts amb motiu de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), uns vestigis arquitectònics fins fa ben poc absolutament desconeguts i menystinguts dins del ric i variat patrimoni arquitectònic de la nostra vila. Com els búnquers del front litoral, creiem que aquests refugis antiaeris han de ser estudiats, documentats gràficament i difosos per tal d'evitar-ne la destrucció i la conseqüent desaparició.

Els refugis antiaeris d'Arenys de Mar, dispersos arreu de tot el territori municipal, responen a dues tipologies constructives: de trinxera o de galeria. Malauradament, els de trinxera han desaparegut, ja que es tractava d'una simple rasa oberta sobre el terreny que va acabant sent tapada, moltes vegades pel fet d'alguna construcció. Sabem, però, on van ser oberts i qui els va fer.

Així doncs, el nostre estudi s'ha centrat en els refugis de galeria. Els resultats obtinguts han estat espectaculars, fora de tota previsió, ja que s'han inventariat una cinquantena d'aquestes construccions. Al mateix temps, s'ha realitzat un plànol d'Arenys amb la senyalització de totes les estructures localitzades fins al moment. Després de documentar-los i fotografiar-los, s'ha passat a traçar-ne la planta dels més importants. A més, el Grup Búnquers Arenys ha elaborat un projecte de recuperació d'algunes d'aquestes estructures antiaèries amb la intenció de donar-los a conèixer al gran públic.

El refugi que presentem en aquest estudi –el Refugi del Geriàtric–, objecte de diverses visites comentades a finals del 2010, ha estat totalment documentat, amb la planimetria inclosa, fet que permet una millor comprensió de la seva estructura.

SITUACIÓ

El Refugi del Geriàtric és un passadís que comunica l'actual geriàtric municipal d'Arenys de Mar, al carrer de Sant Narcís, número 29, amb l'edifici de l'antic Hospital Xifré, al carrer d'Auterive, sense número (Figura 1 i 3).

L'edifici del geriàtric municipal va ser construït durant la segona meitat del segle XIX amb el propòsit d'instal·lar-hi una escola pública. A finals d'aquella mateixa centúria, la seva funció inicial va ser canviada per la d'hospital, institució que passava a ser regida per les Germanes de Sant Josep. Des de l'any 1958, aquest edifici té la categoria de geriàtric municipal, havent estat sotmès a diverses obres de reforma, millores i ampliació. Durant la Guerra Civil, com va passar amb les monges de l'Asil Torrent dels Pobres Desemparats, les germanes del geriàtric pogueren quedar-se al poble i seguiren amb els seus serveis, però amb la condició que anessin vestides de seglar.

D'altra banda, l'edifici Xifré –Bé Nacional d'Interès Cultural– va ser una donació de l'indian Josep Xifré i Casas, una de les fortunes més grans de l'Europa del seu temps, al poble on havia nascut. Construït entre els anys 1844 i 1848, aquesta imponent construcció va ser destinada a hospital dels malalts pobres de la població, fins aquell moment hostatjats a l'antic hospital de Sant Jaume, construcció del segle XVII que avui és seu del Museu d'Arenys de Mar. Al llarg dels anys, l'edifici Xifré va ser també escola, orfenat, alberg, institut de batxillerat, jutjat i escola taller. Durant la Guerra Civil, tot l'immoble va ser cedit a l'obra benèfica del *Segell Pro-Infànica*, que el va destinar a preventori antituberculos (Preventori-Escola Xifré). Aquells anys, la institució va acollir més de dos centenars de nens, d'entre 4 i 12 anys, malgrat que la seva capacitat real fos per a només dos-cents.

Com també succeeix en el cas que estem estudiant, la majoria de refugis antiaeris eren accessibles com a mínim a través de dues entrades; el bloqueig o enrunament d'una d'elles per l'explosió d'una bomba permetia l'evacuació de l'espai per l'altra. L'accés a aquest refugi des del geriàtric municipal es troba actualment al costat de les cuines d'aquest equipament (Figura 4). Amb tot, però, aquesta entrada va ser oberta originàriament en un pati exterior on, anys després, es van construir les dependències que s'observen avui en dia. Això explica que el primer tram del refugi hagi estat utilitzat durant els últims anys com a magatzem, sense que se n'hagi alterat i modificat cap part. Per la seva banda, l'accés des de l'Hospital Xifré, avui tapiat, es troba en una habitació de la zona nord-oest d'aquest edifici històric (Figura 9).

DESCRIPCIÓ DEL REFUGI

El Refugi del Geriàtric consisteix en una galeria excavada al sauló natural del sòl arenenc, amb 1,20 m d'amplada per 2,25 m d'alçada. Compta amb una cinquantena de metres de llargària, amb una part recta (40,44 m) que fa una corba d'uns 90° per anar a buscar l'altra sortida amb un altre petit tram recte (4,03 m) (Figura 2).

Aquest llarg passadís es troba protegit per parets d'obra i, al mateix temps, cobert amb una volta catalana feta de maons amb arrebossat lliscant de morter. El terra és una solera de paviment en massa que té unes petites canalitzacions a

cada costat, amb una funció de drenatge per evitar l'acumulació d'aigua; les filtracions del subsòl són un problema constant d'aquestes construccions (Figura 11). En conjunt, l'estat de conservació del Refugi del Geriàtric és bo, malgrat els efectes del pas del temps, de la humitat i del salnitre (Figura 13).

La profunditat d'excavació és variable, essent major a l'entrada del geriàtric per anar-se reduint progressivament en arribar a la de l'edifici Xifré. El desnivell entre ambdues edificacions es va solucionar amb la realització de tres trams d'escaleres (Figures 7 i 8). Davant el primer tram, es van fer unes prestatgeries excavades al sauló (2 x 1,25 x 0,51 m) (Figura 5). Aquest espai es troba dividit en quatre per tres prestatges de formigó armat de 0,5 m de gruix. Les seves funcions podrien haver estat de dipòsit de queviures, per si s'havia d'estar refugiat allà durant un espai llarg de temps, o de llums d'oli o espelmes, per si l'enllumenat elèctric es feia malbé. A l'entrada, a la paret, es conserva una barra de ferro de la qual es desconeix la utilitat.

L'enllumenat del refugi era elèctric, per mitjà d'una sèrie de bombetes situades al sostre (Figura 14). Els interruptors estaven al principi del corredor i a l'alçada del primer tram d'escaleres. També han quedat restes d'un altra línia elèctrica a l'alçada de la part superior, que devia haver estat provisional mentre s'obria tot aquest passadís (Figura 6). La ventilació interior venia donada pel corrent natural d'aire entre les dues entrades.

CRONOLOGIA DEL REFUGI

En relació a la cronologia d'aquest passadís desconeixem si el corredor excavat al sauló ja existia abans de la guerra. Sí que podem afirmar que l'arrebossat de les parets, la construcció de les escaleres i de les prestatgeries es va realitzar durant el conflicte bèl·lic, com bé demostren les restes de diaris adherits a la seva part inferior d'aquestes durant la seva construcció. Els fulls dels diaris permeten veure notícies sobre la guerra civil; fins i tot, s'ha pogut veure la data de publicació d'un dels diaris, el 4 de setembre de 1937 (Figura 15 i 16).

INSCRIPCIONS AL REFUGI

En el transcurs d'una visita al refugi, el Grup Búnquers Arenys va poder observar l'existència d'algunes inscripcions que aporten molta informació sobre la història d'aquest espai i de la gent que l'emprà. Així, es va dur a terme un meticolós sondeig per poder fer un recull de totes aquestes marques.

No s'ha trobat una gran quantitat d'inscripcions: l'acció de la humitat a les parets les ha fet desaparèixer i les que resten, fetes amb llapis, s'han conservat de forma borrosa. Les paraules apareixen escrites en castellà, ja que la majoria de gent del Xifré eren refugiats provinents d'altres punts de la península. Aquests mots es troben situats a mitja alçada o a la part baixa del mur, fet que ens porta a pensar que podrien haver estat realitzats per nens o per adults mentre eren

asseguts a terra. L'espai comprès entre les prestatgeries i l'últim tram d'escaleres concentra totes les inscripcions, per això pensem que podria tractar-se de la zona més segura del refugi on s'aixoplugava la gent.

Si obviem les marques relacionades amb la construcció del refugi (per exemple, les marques d'on anirien les escaleres, Figura 10) podem dividir aquestes inscripcions en tres grups: alfabètiques, numèriques i dibuixos.

- Alfabètiques (Figura 17): La frase més freqüent és *Viva el Refugio*, repetida cinc vegades, amb una clara al·lusió de gratitud davant la seguretat del lloc. La paraula *Arenys* també hi és present. I la frase més llarga trobada no és llegible en la seva totalitat: *aquí han estado los camaradas Fidel Viada?* (...)

- Numèriques (Figura 17 i 18): S'han trobat números de forma aïllada. En aquest apartat destacaríem la inscripció de dues dates que fan referència a bombardeigs que van afectar Arenys (25-1-1938 i 6-1-1939). A més, cal destacar el dibuix d'un cub amb números al seu interior, la qual cosa ens fa pensar en un exercici matemàtic o un joc.

- Dibuixos (Figura 18): La presència d'un planell d'una estructura allargada que podria ser el propi refugi és present en quatre dibuixos. Tres són el simple dibuix, mentre que un quart marca el nord i una sèrie de creus que senyalen alguns punts del refugi. Altres dibuixos són una lluna i una cara arrodonida amb un traç molt infantil. Voldríem destacar el dibuix d'un car de combat, molt possiblement d'un vehicle blindat de combat del tipus T-26 de fabricació russa (Figura 18).

CONSIDERACIONS

El primer estudi del Refugi del Geriàtric es pot donar per acabat, però no les següents fases de divulgació i conservació. La realització de visites guiades i comentades es fa difícil pel fet que el principal accés es troba a l'interior del geriàtric. Per aquest motiu, el millor seria recuperar l'entrada des de l'edifici Xifré.

D'altra banda, es va comunicar a l'Ajuntament l'existència d'inscripcions per tal que no es porti a terme la pintada del recinte i es pugui perdre un testimoni importantíssim de la nostra memòria històrica. A més, voldríem que aquest antic refugi antiaeri passés a formar part del PEPPA –Pla Especial del Patrimoni Arquitectònic– per tal que se n'assegurés la conservació i protecció per a les generacions futures.

Grup Búnquers Arenys

* Aquesta comunicació ha estat realitzada conjuntament pels membres del Grup Búnquers Arenys: Núria Benaiges, Xavi Benet, Ramon Bruguera, David Castañeda, Esther Castañeda, Joan Miquel Llodrà, Joan Roldós, Aitor Sampere i Dani Vives. Planimetria de Xavi Benet i fotografies de David Castañeda.

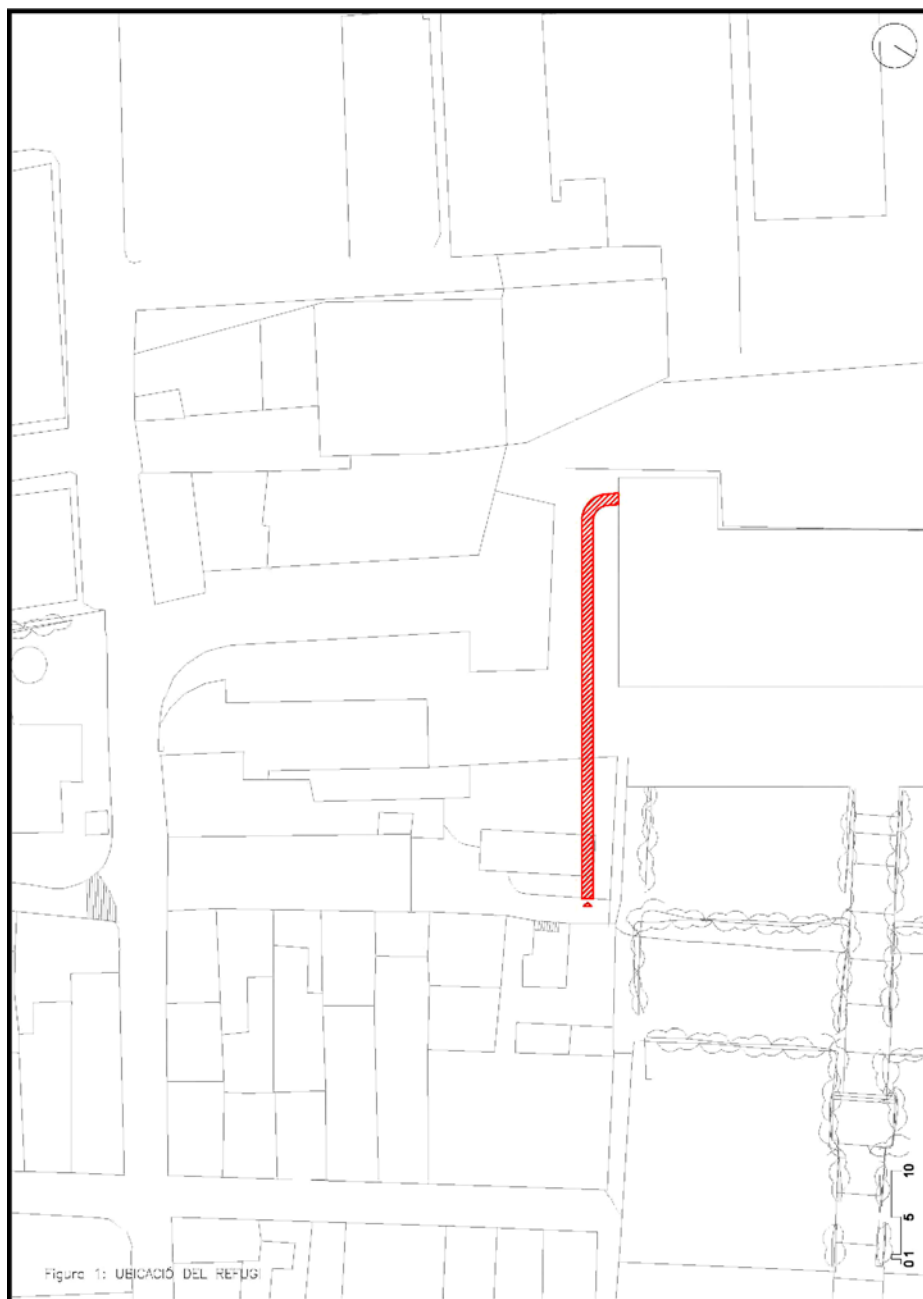

Figura 1. Ubicació del refugi.

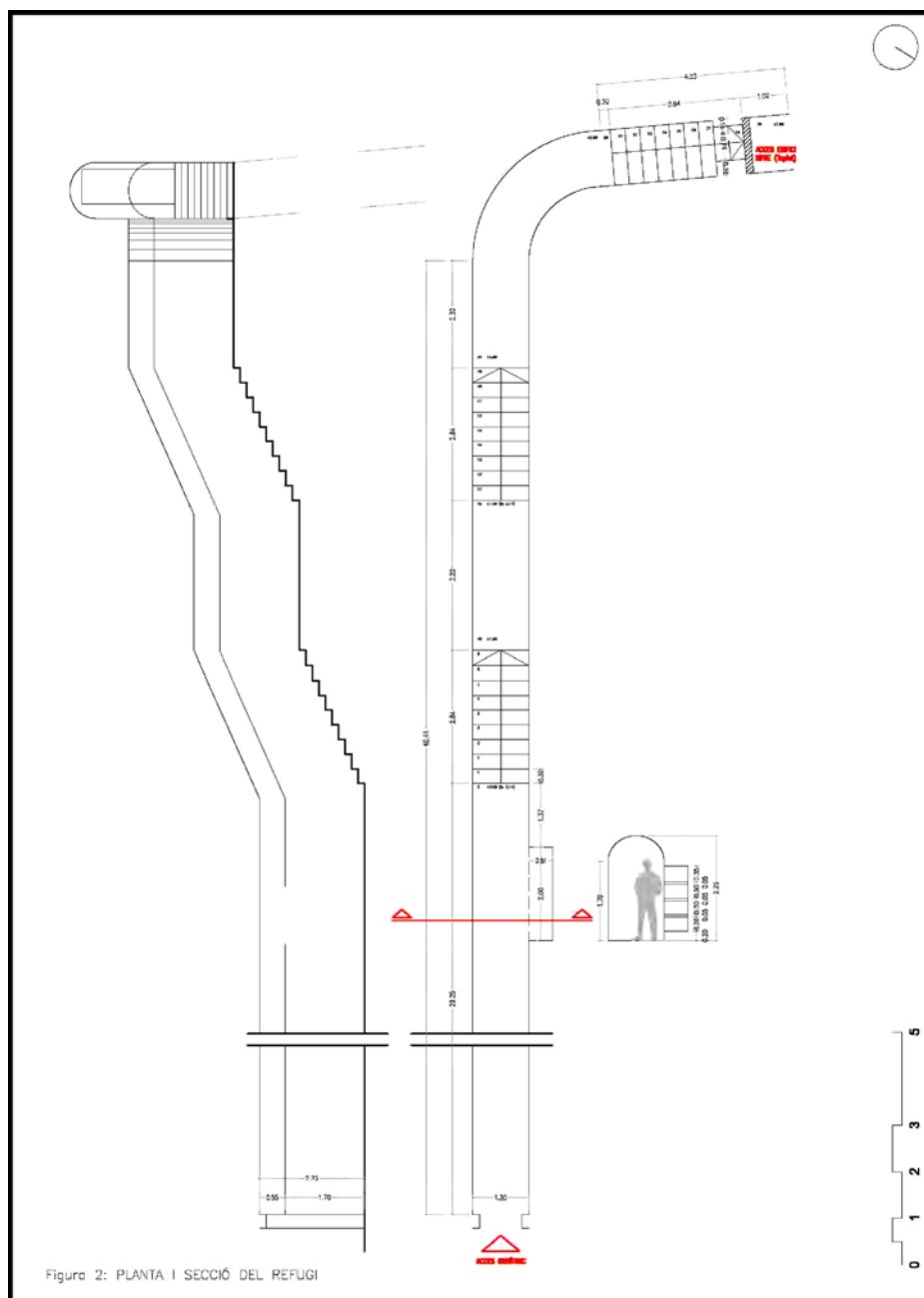

Figura 2. Planta i secció del refugi.

Figura 3. Sector de ponent del geriàtric.

Figura 4.
Porta d'entrada al
refugi pel geriàtric.

Figura 5. Prestatgeries i galeria del refugi.

Figura 6.
Galeria central
del refugi.

Figura 7. Final de galeria.

Figura 8.
Esclaons i porta
que comunica amb
l'edifici Xifré.

Figura 9. Sala planta baixa de l'edifici Xifré per on comunicava el refugi.

Figura 10. Detall esglaons del refugi i marques tècniques.

Figura 11. Detall del terra de la galeria.

Figura 12. Detall del sostre de la galeria.

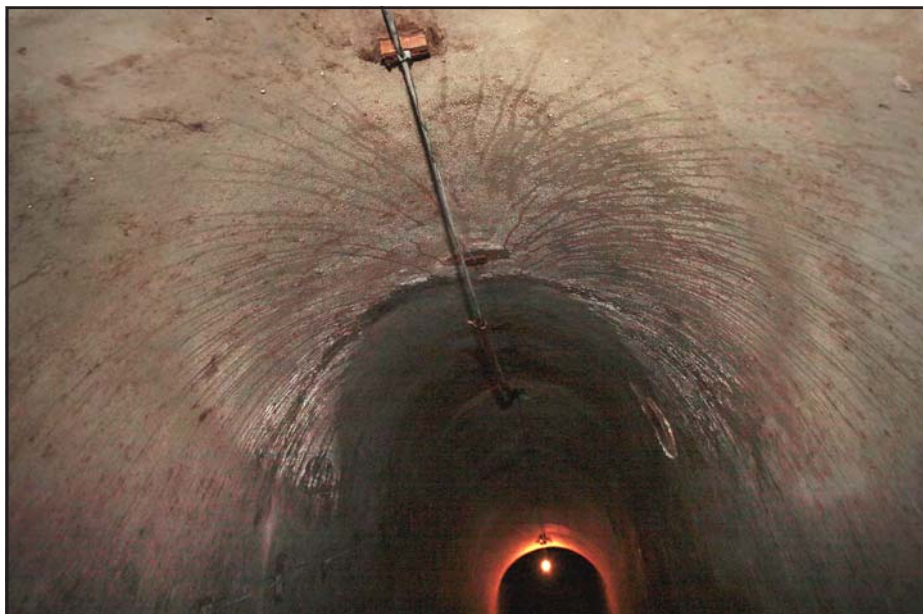

Figura 13. Sostre de la galeria amb senyals evidents d'humitat.

Figura 14. Detall de l'antic enllumenat.

Figura 15. Detall dels diaris de l'època trobats a les prestatgeries.

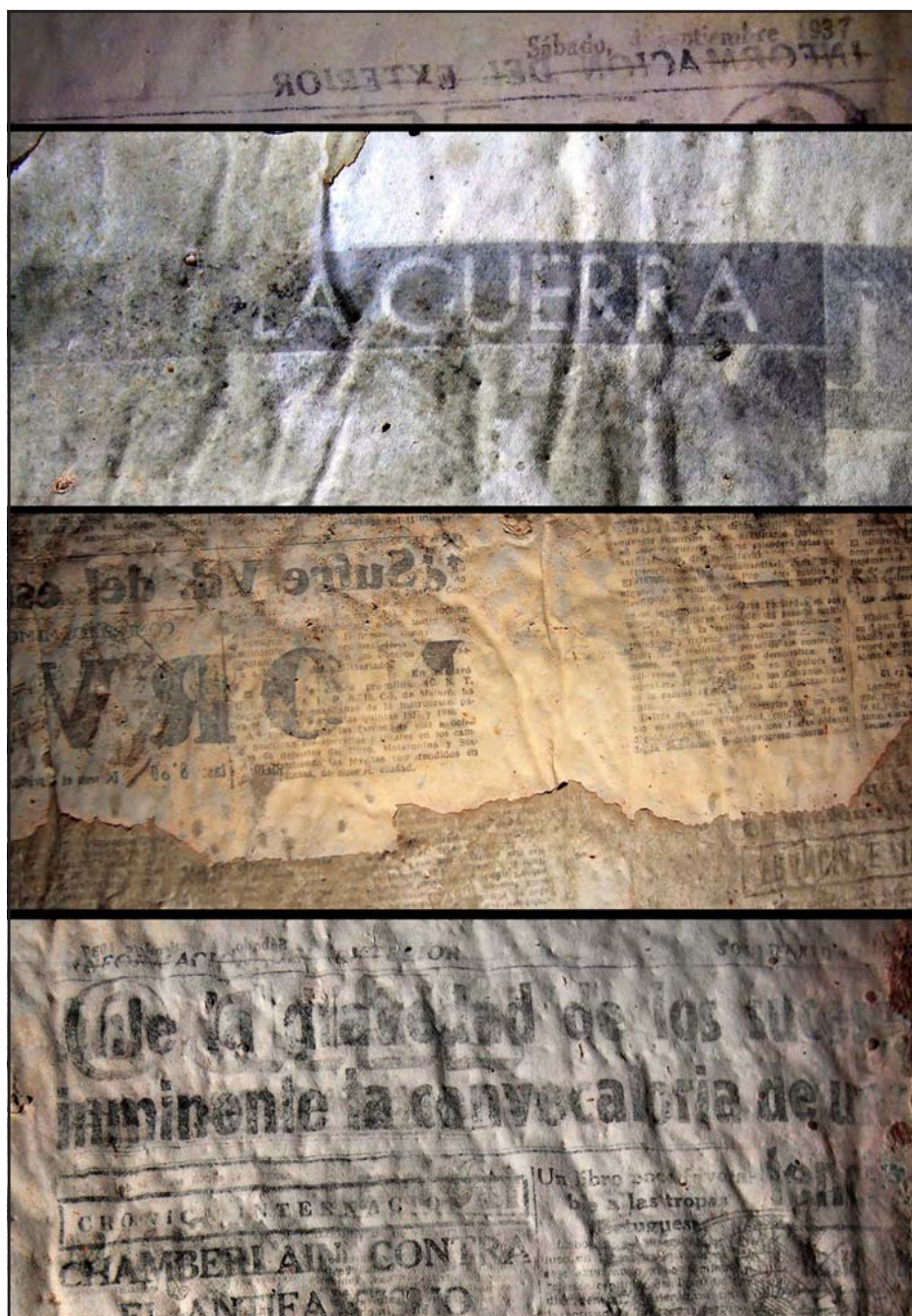

Figura 16. Diversos fragments dels diaris apareguts a les prestatgeries.

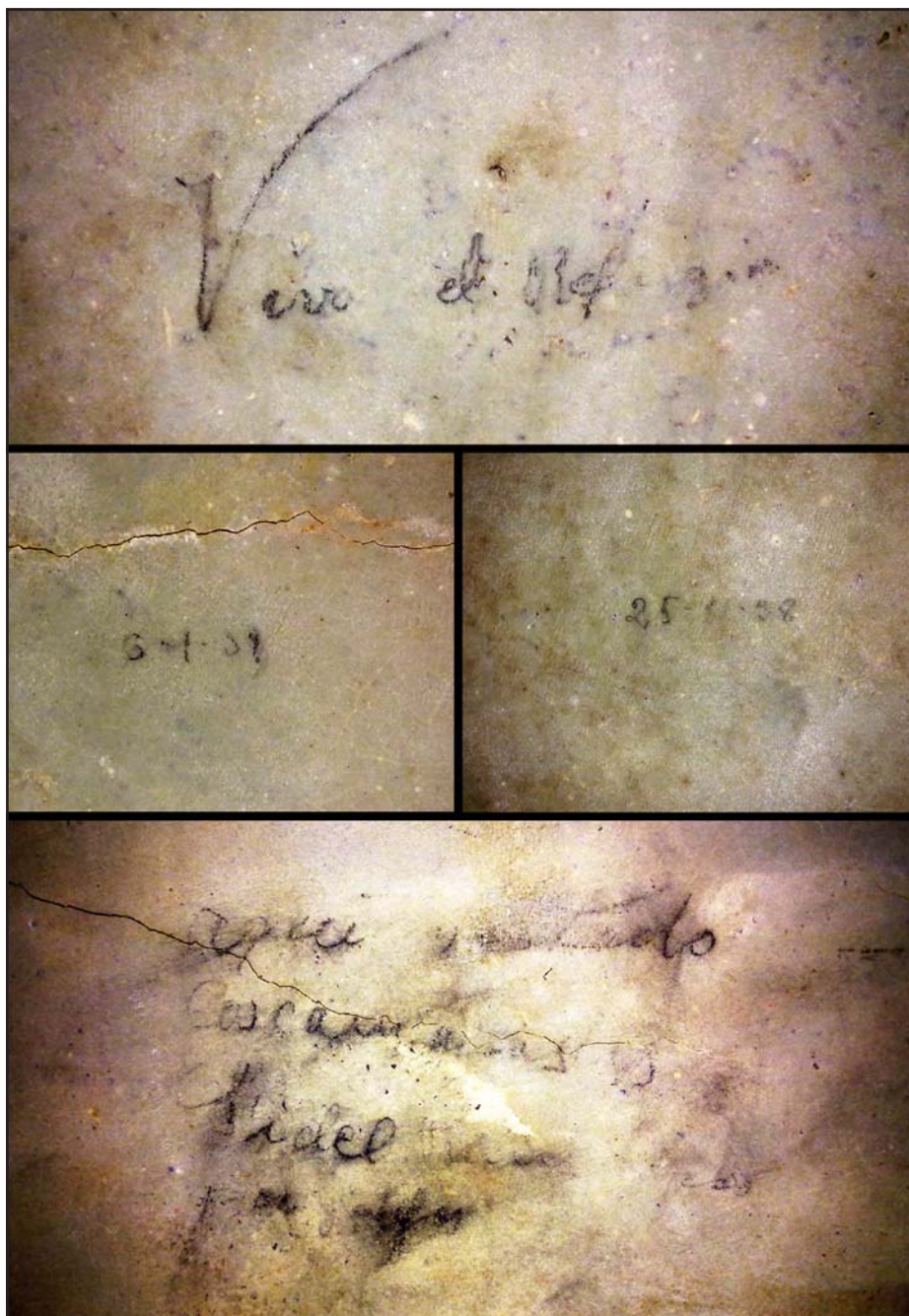

Figura 17. Detall de diversos textos apareguts a les parets.

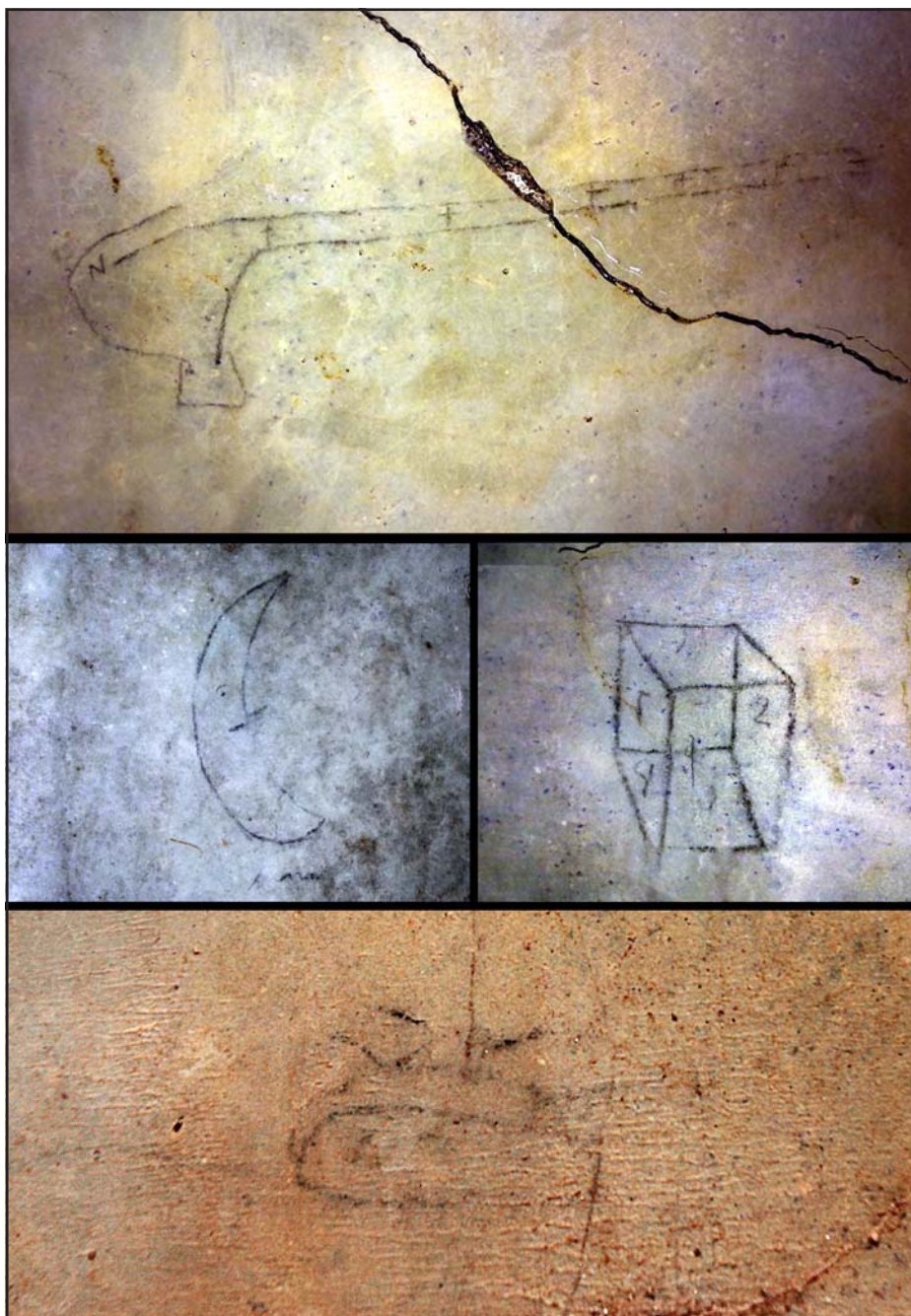

Figura 18. Diversos dibuixos apareguts a les parets del refugi.